

УДК: 346.2:342.7:349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.45>

РОЛЬ КОНЦЕПЦІЇ БІЗНЕСУ І ПРАВ ЛЮДИНИ У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Токунова А.В.,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень

проблем економічної безпеки

Інституту економіко-правових досліджень

Національної академії наук України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5870-2473>

Рошканюк В.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри господарського права

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3083-5231>

Токунова А.В., Рошканюк В.М. Роль концепції бізнесу і прав людини у досягненні цілей «зеленої» енергетичної трансформації в Україні.

У статті було проаналізовано стратегічні плани України щодо майбутнього відновлення країни. Виявлено, що «зелена» енергетична трансформація планується в якості ключового пріоритету відновлення, а також – що суб'єкти господарювання відіграватимуть особливу роль у цьому процесі. Сформульовано низку конкретних пропозицій та рекомендацій щодо шляхів реалізації даної пропозиції. Зокрема, було зазначено, що доцільно внести положення про залучення суб'єктів господарювання до імплементації Європейського зеленого курсу в Україні. Це можна здійснити в рамках формування/перегляду енергетичної стратегії України. Також, важливим є приділення особливої уваги підвищенню мотивації бізнесу брати участь у заходах, спрямованих на дотримання прав людини у своїй діяльності, при цьому акцент необхідно зробити на програмах підвищення поінформованості підприємців стосовно переваг, які вони можуть отримати (наприклад, позитивний вплив на репутацію, отримання можливостей виходу на зовнішні ринки, тощо), задля того, щоб суб'єкти господарювання не лише пасивно слідували запропонованим рішенням, а й брали участь у розробці майбутніх інтервенцій. Крім того, необхідно сформулювати та впровадити системи оцінки впливу на права людини з боку діяльності українського бізнесу, що допоможе визначити потенційні ризики для прав людини та наслідки впровадження «зеленого» енергетичного переходу для зацікавлених сторін, включаючи працівників, та членів громад, які знаходяться під впливом діяльності суб'єктів господарювання. Наступним було запропоновано залучити максимально широке коло зацікавлених сторін до даної діяльності, зокрема, залученими мають бути не лише органи влади та підприємці, але й громадянське суспільство, громади, які відчують вплив бізнесу, працівників, тощо, щоб забезпечити врахування їхніх прав та інтересів під час впровадження зеленої угоди, та випрацювати довгострокові рішення. Наявостанок, було сформульовано тезу щодо доречності вдосконалення системи надання доступу до засобів правового захисту, щоб вони були ефективними у тому випадку, коли підприємницька діяльність стала причиною заподіяння шкоди, у тому числі через механізми розгляду скарг і судові засоби захисту.

Ключові слова: «зелена» енергетична трансформація, Європейський зелений курс, бізнес і права людини, сталий розвиток, європейська інтеграція.

Tokunova A., Roshkaniuk V. The role of the business and human rights concept in achieving the goals of «green» energy transition in Ukraine.

The article investigates Ukraine's strategic plans for the country's future recovery. It was revealed that «green» energy transformation is planned as a key priority of recovery, and that business entities are envisaged to play a special role in this process. Several proposals and recommendations regarding how to implement

this approach have been formulated. In particular, it was stated that it is expedient to introduce a provision on the involvement of business entities in the implementation of the European Green Deal in Ukraine. This can be done within the framework of the formation/revision of the energy strategy of Ukraine. Also, it is important to pay special attention to increasing the motivation of businesses to participate in activities aimed at observing human rights in their activities, where the emphasis should be placed on programs to increase the awareness of entrepreneurs regarding the benefits they can receive (for example, a positive impact on reputation, obtaining opportunities to enter foreign markets, etc.), in order to ensure that business entities will not only passively follow the proposed solutions, but also participate in the development of the future interventions. In addition, it is necessary to create and implement human rights impact assessment systems, which will help to determine potential risks to human rights and the consequences of the implementation of the «green» energy transition for stakeholders, including employees, and members of communities who may be affected by the business entities' activities. Next, involving the widest possible range of stakeholders in this activity was proposed. In particular, not only authorities and entrepreneurs should be targeted, but also civil society, communities that may feel the impact of business, workers, etc., to ensure that their rights and interests are taken into account during the implementation of the green deal, and to develop long-term solutions. Finally, a thesis was formulated regarding the appropriateness of improving the system of providing access to legal remedies so that they are effective in case business activity caused harm, including through complaint review mechanisms and judicial remedies.

Key words: «green» energy transition, European Green Deal, business and human rights, sustainable development, European integration/

Постановка проблеми. Військова агресія з боку російської федерації спричинила масові порушення прав людини, руйнування інфраструктури та житлового фонду України, та наймасовіше за всю історію незалежної країни переміщення населення. Зміни є настільки масштабними, що лише докорінна перебудова всіх основ буття держави може стати плацдармом для подальшого розвитку.

Одним із наріжних каменів Плану Відновлення України, презентованого у 2022 році в Лугано, став акцент на особливому значенні питань енергетики у процесі відбудови держави. Передусім, про це йдеться і в «Декларації Лугано», де зазначається про те, що учасники вітають «інноваційні підходи до відновлення, такі як цифрова трансформація, «зелений» енергетичний перехід, національне і міжнародне інноваційне та стале фінансування, включно із використанням можливих репарацій, внесків приватних донорів та приватного сектору» [1]. По-друге, серед національних програм, які плануються в рамках реалізації Плану, є 3 лідери, які значно перевищують всі інші за запланованим обсягом фінансування:

- Відновлення та модернізація житла та інфраструктури регіонів (150–250 млрд дол.);
- Енергетична незалежність та Зелений Курс (130 млрд дол.);
- Розширення та інтеграція логістики з ЄС (120–160 млрд дол.);

При цьому, перша та третя програма також передбачають у своєму наповненні проекти, спрямовані на впровадження «зеленої» енергетичної трансформації (наприклад, програма щодо відновлення та модернізації житла та інфраструктури регіонів включає до себе проекти «Будівництво (відновлення зруйнованих) об'єктів, із забезпеченням енергоефективності та безбар'єрності», «Модернізація централізованого опалення (у т.ч. теплові насоси, біомаса). Національна програма відносно розширення та інтеграції логістики з ЄС передбачає такий проєкт, як «Система станцій живлення по «зеленій» енергетиці», тощо) [2] Таким чином, ключовим пріоритетом для відновлення країни у даному плані визначаються питання, пов'язані з новою, більш «зеленою», парадигмою енергетичної сфери.

Таким чином, дослідження, спрямовані на розвиток та впровадження «зелених» аспектів енергетичної трансформації енергетичного аспекту, є **актуальними**.

Слід також зазначити, що наскрізним питанням у Плані Відновлення зазначено питання партнерства. Більше того, новизною даного плану є саме те, що передбачається активне залучення бізнесу до багатьох процесів, пов'язаних із відновленням (докладніше див. [3]). Цю ж тезу підтримано й у інших ініціативах, в тому числі із широким залученням ключових стейкхолдерів. Так, у січні 2023 р. відбулася зустріч Уряду України та Європейської Комісії щодо формування оновленого бачення «зеленого» порядку денного України. За словами віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольги Стефанішиної, «до 24 лютого було зроблено надзвичайно багато для старту «зеленої» трансформації України. Ми сформуваємо амбіційний національно ви-

значений внесок України до Паризької кліматичної угоди зі скорочення шкідливих викидів. Це був продукт консенсусу між усіма гравцями. Одним із наших найбільших досягнень, вважаю, був високий рівень готовності бізнесу до впровадження Україною політик у межах Європейського зеленого курсу. Повномасштабна агресія росії завдала руйнівного удару українській економіці. Сьогодні ми перебуваємо у зовсім іншій ситуації, зокрема, коли йдеться про досягнення кліматичних цілей». Також, було підкреслено, що важливо без зволікань розпочати спільну роботу над напрацюванням відповідного бачення та механізму «зеленого» відновлення, а також, що важливо, відзначила що саме «бізнес залишається ключовим гравцем «зеленої» трансформації України» [4]. Таким чином, на найвищому рівні зазначається не лише, що «зелена» трансформація буде одним із пріоритетів на найближче майбутнє, а й що суб'єкти господарювання відіграватимуть особливу роль у цьому процесі.

Є схожою і позиція громадськості в даному питанні. Так, у середині 2022 р. плеяда ключових організацій громадянського суспільства, представників міжнародної спільноти, дослідницьких центрів тощо, які долучені до питань «зеленої» трансформації України (серед яких – ГО «Центр екологічних ініціатив «Екодія», Всесвітній фонд природи WWF Україна, ГО «Екоклуб», ГО «Національний екологічний центр України», Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», ГО DiXi Group, Українська кліматична мережа, та багато інших) сформулювали та оприлюднили принципи, на яких має базуватись відновлення України. Головна вимога: відбудова України – це не повернення до довоєнного стану, а повноцінна розбудова та інтегрування до Європейського співтовариства, на засадах сталого розвитку та з урахуванням Європейського зеленого курсу, що також є запорукою виконання Копенгагенських критеріїв вступу до ЄС.

Також було сформульовано, що «місія нової «зеленої» політики – рівновага між інтересами громадськості, бізнесу та довкілля. Ми говоримо не лише про відбудову, а й про творення сталого майбутнього для наступних поколінь. Ми наголошуємо на важливості екологічного виміру запланованих заходів з відновлення та розбудови, щоб нова Україна була комфортною, безпечною, здоровою та процвітаючою домівкою для всіх українців та українок» [5]. Таким чином, доцільність врахування інтересів та залучення підприємницького сектору в рамках заходів з відновлення та розбудови в розрізі «зеленої» політики, зазначається у тому числі представниками громадськості.

Таким чином, останнім часом активно ведеться мова про доцільність, а іноді й необхідність залучення суб'єктів господарювання до процесів «зеленого» відновлення. Разом із тим, успіх будь-якого плану багато в чому залежить від ефективності кроків його впровадження, тому найбільш актуальним наразі є формування тактики впровадження зазначених стратегічних пріоритетів на практиці.

Відносно **стану опрацювання даної проблематики**, слід зазначити, що, незважаючи на те, що питання, пов'язані із «зеленим» енергетичним переходом уже розглядалися в науці як вітчизняними (Т. Бортнюк, О. Васюта, С. Зябіна, О. Калашнікова, В. Качурінер, Г. Кошева, З. Люльчак, О. Овсієнко, В. Полич, І. Самойленко, та ін.), так і зарубіжними (E.Barbier, G. Claeys, E. Eckert, D. Gabor, I. Overland, T. Ragione тощо) вченими, дослідженню ролі бізнесу у досягненні цілей такої трансформації було приділено незначну увагу в іноземних роботах, і майже її не приділено – в українських.

Метою статті є формулювання пропозицій щодо залучення бізнесу до досягненні цілей «зеленої» енергетичної трансформації в Україні.

З огляду на зазначене вище, одним із основних дороговказів у даному напрямі є Європейський зелений курс (далі – ЄЗК). ЄЗК є дорожньою картою заходів, які, як планується, перетворять ЄС на ефективну, стійку та конкурентоспроможну економіку, визначать засоби перетворення Європи на перший у світі кліматично нейтральний континент до 2050 р., стимулюючи розвиток економіки, покращення здоров'я та якості життя людей, а також трансформують кліматичні та екологічні виклики на можливості у всіх сферах та політиках ЄС, гарантуючи справедливий та інклюзивний характер зеленого переходу [6]. Не менш важливо відзначити, що ЄЗК позиціонується як невід'ємна частина стратегії Європейської Комісії щодо виконання Порядку денного 2030 та Цілей сталого розвитку, які Україна також визначила для себе в якості пріоритету [7; 8].

Безумовно, включення бізнесу сприятиме залучення важливої групи стейкхолдерів, що не може не вплинути на прогрес впровадження даної концепції. З іншого, традиційно основною метою бізнесу є максимізація прибутку [9, с. 16], що ймовірно може призвести до ситуації, коли саме ця мета стане первісною перед інтересами суспільства у питанні забезпечення «зеленого» переходу.

Можливим рішенням відносно уникнення подібної ситуації може стати впровадження підходів, передбаченим таким актом міжнародного м'якого права, як Керівні принципи ООН у сфері бізнесу

і прав людини (далі – Керівні принципи ООН), затверджені у 2011 р. Резолюцією Ради ООН з прав людини A/HRC/RES/17/4 від 16 червня 2011 р. [10] у редакції, яку додано до доповіді Спеціального представника Генерального секретаря з питань прав людини і транснаціональних корпорацій та інших підприємств. Керівні принципи ООН ґрунтуються на визнанні таких ключових аспектів: «а) Чинних зобов'язань держав щодо поваги, захисту й забезпечення прав людини і основоположних свобод; б) Ролі підприємств як спеціалізованих органів суспільства, що виконують спеціалізовані функції, від яких вимагається дотримуватись усіх відповідних законів і поважати права людини; с) Необхідності того, щоб права й обов'язки узгоджувались із належними та ефективним засобами правового захисту в разі порушення» [11]. Підхід, передбачений ними, вже частково імплементовано у програмних документах України. Так, Національна, Національна стратегія у сфері прав людини у параграфі 16 «Забезпечення дотримання прав людини в процесі ведення господарської діяльності» в якості проблеми, на вирішення якої спрямований стратегічний напрям, визначає наявність випадків порушення прав людини з боку суб'єктів господарювання (зокрема, у сфері трудових відносин, захисту персональних даних, захисту прав споживачів, захисту навколишнього природного середовища тощо) [12]. Таким чином, розповсюдження даного підходу на спеціальну сферу «зеленої» енергетичної трансформації, відповідатиме національним пріоритетам у цілому.

За нашою думкою, включення підходів концепції бізнесу та прав людини в імплементацію ЄЗК та забезпечення «зеленої» енергетичної трансформації доцільно розпочати із за допомогою таких кроків:

По-перше, доцільно внести положення про залучення суб'єктів господарювання до імплементації ЄЗК в Україні. Це можна здійснити в рамках формування/перегляду енергетичної стратегії України.

По-друге, важливо приділити особливу увагу підвищенню мотивації бізнесу брати участь у заходах, спрямованих на дотримання прав людини у своїй діяльності. Як правило, суб'єкти господарювання характеризуються достатньо високим рівнем самостійності, тому акцент необхідно зробити на програмах підвищення поінформованості підприємців стосовно переваг, які вони можуть отримати (наприклад, позитивний вплив на репутацію, отримання можливостей виходу на зовнішні ринки, тощо), задля того, щоб суб'єкти господарювання не лише пасивно слідували запропонованим рішенням, а й брали участь у розробці майбутніх інтервенцій.

По-третє, необхідно сформуванати та впровадити системи оцінки впливу на права людини з боку діяльності українського бізнесу, що допоможе визначити потенційні ризики для прав людини та наслідки впровадження «зеленого» енергетичного переходу для зацікавлених сторін, включаючи працівників, та членів громад, які знаходяться під діяльності суб'єктів господарювання.

По-четверте, доцільно залучити максимально широке коло зацікавлених сторін до даної діяльності, зокрема, залученими мають бути не лише органи влади та підприємці, але й громадянське суспільство, громади, які відчувають вплив бізнесу, працівників, тощо, щоб забезпечити врахування їхніх прав та інтересів під час впровадження зеленої угоди, та випрацювати довгострокові рішення.

По-п'яте, доречно вдосконалити систему надання доступу до засобів правового захисту, щоб вони були ефективними у тому випадку, коли підприємницька діяльність стала причиною заподіяння шкоди, у тому числі через механізми розгляду скарг і судові засоби захисту.

Висновки. У статті було проаналізовано стратегічні плани держави щодо майбутнього відновлення країни. Виявлено, що «зелена» енергетична трансформація планується в якості ключового пріоритету відновлення, а також – що суб'єкти господарювання відіграватимуть особливу роль у цьому процесі. Обґрунтовано доцільність залучення бізнесу як партнера в імплементації ЄЗК в Україні. Сформульовано низку конкретних пропозицій та рекомендацій щодо шляхів реалізації даної пропозиції.

Відносно **перспективних напрямів подальших наукових пошуків**, доцільно буде приділити увагу формуванню пропозицій щодо включення відповідних змін задля забезпечення поваги бізнесом прав людини в рамках впровадження «зеленої» енергетичної трансформації, а також – розробці навчальних матеріалів, які буде можливо використати для підвищення обізнаності бізнесу, про яке йдеться у пропозиціях, викладених у даній роботі. Також, доцільною є поступова трансформація навчальних курсів, які викладаються у вищій школі, з метою включення до них питань забезпечення «зеленого» енергетичного переходу, забезпечення поваги бізнесу до прав людини, пошуку рішень щодо забезпечення сталого розвитку України, в тому числі у процесі її повоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Підсумковий документ Міжнародної конференції з питань відновлення України (URC 2022) «Декларація Лугано». Лугано, 4–5 липня 2022 р. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62cd2e0ba5613c953a9b52d4_Lugano%20Declaration_UA.pdf (дата останнього звернення 05 травня 2023 р.).
2. 2. План Відновлення України: «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій». URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата останнього звернення 05 травня 2023 р.).
3. 3. План Відновлення України: презентація ключових показників (станом на липень 2022 р.). URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf (дата останнього звернення 05 травня 2023 р.).
4. 4. Стефанішина О. Спільно з ЄС сформуємо нове бачення «зеленої» трансформації України: Прес реліз, 09 січня 2023 р. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/olha-stefanishyna-spilno-z-ies-sformuiemo-nove-bachennia-zelenoi-transformatsii-ukrainy> (дата останнього звернення 05 травня 2023 р.).
5. 5. Зелена відбудова України: Позиція громадськості. Офіційний сайт міжнародного фонду «Відродження». URL: https://www.irf.ua/green_recovery_ukraine/ (дата останнього звернення 05 травня 2023 р.).
6. 6. Європейський Зелений Курс (European Green Deal). Офіційний сайт Представництва України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzevsprivrobitnictvo/klimat-uevropajska-zelena-ugoda> (дата останнього звернення 05 травня 2023 р.).
7. 7. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. Офіційний вісник України. 2019. № 79. С. 7. Ст. 2712.
8. 8. Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні, 2020. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/VNR%20SDG%20Ukraine%202020.pdf> (дата останнього звернення 07 травня 2023 р.).
9. 9. Болдирева К. Максимізація прибутку як пріоритетна мета сучасної корпорації. Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 1(13). С. 15–22.
10. 10. Human rights and transnational corporations and other business enterprises: Resolution adopted by the Human Rights Council 16 June 2011 № A/HRC/RES/17/4.
11. 11. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework: Annex to the Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie on 21 March 2011 № A/HRC/17/31.
12. 12. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. Офіційний Вісник України. 2021. № 26. Ст. 1257.